

Павленко Ю. Г. Педагогічний потенціал дитячих та шкільних музеїв / Ю. Г. Павленко // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. праць. – Вип. 8. – Кн. I. – К., 2005. – С. 387–390.

УДК 371.622

ПАВЛЕНКО Ю.Г.

ПЕДАГОГІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ДИТЯЧИХ ТА ШКІЛЬНИХ МУЗЕЇВ

Одним із найважливіших періодів у житті людини є дитинство. Тому мудрість і гуманність суспільства визначаються, перш за все, рівнем піклування про дітей та про їхню освіту, яка повинна базуватися на кращих надбаннях цивілізації. Залучення дитячих і шкільних музеїв у педагогічний процес допоможе зробити освоєння навколишнього світу цікавішим і радіснішим. Школярі й учителі, діти й батьки зможуть віднайти в цілісно організованому музейному середовищі досить багаті резерви для інтелектуального й емоційного, особистісного й професійного розвитку.

Вивчення можливостей дитячих і шкільних музеїв у навчанні та вихованні підростаючих поколінь започатковано наприкінці ХІХ – на початку ХХ століття в працях учених-педагогів та музейних діячів (М. Бартрама, А. Гусева, Н.Дорофєєва, О. Зеленка, Я. Мексіна, Н. Хітькова, Ф. Шміта), які здійснили спробу з'ясувати основні питання створення, функціонування та використання музеїв у педагогічному процесі.

У зв'язку з ідеологічними обставинами розвитку нашої країни, у радянський період сталася перерва в розробці теорії та практики дитячих музеїв. Проте наукове опрацювання питань шкільної музейної справи активно здійснювалось упродовж ХХ століття. Такі автори, як І. Абдрашитова, Н. Ганнусенко, Г. Єлькін, М. Заїрова, О. Ляпін, Т. Мацейків, З. Огризко, Г. Осадчий, Ю. Омельченко звертали особливу увагу на методичні аспекти музейної роботи (збирання, комплектування фондів, оформлення експозицій,

підготовка екскурсій), досліджували можливості використання музейних приміщень та експонатів в організації урочної та позакласної форм роботи школи. Велика кількість публікацій із досвіду роботи шкільних музеїв (С. Богуславський, І. Верба, Р. Євлевич, П. Луньов, В. Павлюкович, Г. Сарафаннікова, М. Чернова) свідчить про перспективність цієї справи.

Для сучасного етапу розвитку педагогічної теорії і практики характерним стало відродження традицій роботи з дітьми на основі музейних колекцій (О. Ванслова, Г. Гільмутдінова, А. Крючков, Н. Петровська, Р. Рашитова, Н. Соколова, І. Шаповаленко, М. Юхневич).

Ця стаття продовжує започатковане більше ста років тому вивчення педагогічного потенціалу дитячих і шкільних музеїв та умов його реалізації. У ній аналізується історія питання, розкривається призначення та мета діяльності музеїв, указуються їхні специфічні особливості, оскільки дуже важливо привернути увагу студентів і викладачів вищих педагогічних навчальних закладів до зазначеної проблеми.

Виникненню ідеї організувати дитячий музей історично передувало встановлення зв'язків між музеєм і школою як двома освітніми закладами. Наукові співробітники традиційних “дорослих” музеїв створювали й реалізували спеціальні навчально-виховні програми для дітей у співпраці зі шкільними вчителями, фахівцями з вікової психології.

Батьківщиною дитячих музеїв прийнято вважати Америку, оскільки в 1899 р. в нью-йоркському районі Бруклін був створений перший всесвітньо відомий музей для дітей. Утім, перший у світі Музей дитинства відкрили в Лондоні в 1872 році (зараз це “Національний музей дитинства Великобританії”).

На території колишнього Радянського Союзу існували давні (хоча й не досить добре освоєні) традиції створення подібних музеїв. М.Ю. Юхневич зауважує, що “спочатку дитячі музеї було важко відокремити від шкільних, які

створювалися для дітей і руками дітей... Однак на початку ХХ століття з'являються позашкільні форми таких музеїв” [6, 182].

Заснування перших вітчизняних дитячих музеїв у 20-тих рр. минулого століття пов'язано з іменами Миколи Дмитровича Бартрама, Олександра Устимовича Зеленка, Якова Петровича Мексіна, Федора Івановича Шміта. Аналіз їхньої спадщини та досліджень В. Воліної, Г. Дайна, А. Ізергіної, Є. Овчинникової, Р. Рашитової, Б. Столярова, С. Успенської, Н. Шкаровської, М. Юхневич доводить новизну та прогресивність ідей цих видатних особистостей, доля яких, на жаль, виявилася трагічною.

М.Д. Бартрам (1873 – 1931) – художник-іграшкар, знавець і популяризатор народних ремесел, музейний діяч. Він довго виношував ідею створення Музею іграшки, реалізував її в 1918 р. в Москві і більше десяти років керував ним. Помер М.Д.Бартрам відразу після того, як його музей вимушено було переведено до міста Загорськ (нині Сергіїв Посад) Московської області.

Р.С. Рашитова підкреслює вдале експозиційне вирішення Музею іграшки з педагогічної точки зору [4]. У чотирьох залах було представлено іграшки, необхідні дитині на різних стадіях розвитку: відразу після народження (“радість дитини”) та в період наслідування (“дзеркало життя”). У пізнанні навколишнього світу допомагали іграшки “від гри до знань”, ляльковий театр та драматизація. Крім того, музей володів колекцією дитячих портретів.

Дядько Музей (так захоплено малеча називала М.Д.Бартрама) повсякденно спостерігав за маленькими відвідувачами, консультувався й радився з ними, тому й діти відчували себе в музеї невимушено, приходили з радістю, вільно спілкувалися з експонатами та між собою, гралися, фантазували, практикувалися у виготовленні іграшок, спостерігали за ляльковим театром тощо.

Музей іграшки й зараз веде роботу щодо збирання, збереження іграшок та вивчає їхню роль і методи використання в навчанні й вихованні дітей.

Архітектор і педагог О.У. Зеленко (1871 – 1953) цікавився досвідом зарубіжних дитячих музеїв. У книзі “Детские музеи Северной Америки” (1926 р.) він запропонував унікальний для свого часу проект Дитячого музею-палацу. Передбачалося, що в ньому дитина пізнаватиме світ через усі органи чуття, занурюватиметься в минуле. Тут існуватимуть театр, місце для відпочинку, кафе, бібліотека. На жаль, утілити проект у життя не вдалося, а його автора взагалі відлучили від музейної діяльності.

Я.П. Мексін (1886 – ?) – спеціаліст із педагогіки, дитячої літератури та музейний діяч, який створив у Москві Музей дитячої книги. Його мета полягала в “ознайомленні юних відвідувачів із різними сторонами такого явища, як дитяча книга – її історією, змістом, оформленням – через залучення дитини в гру, творчість і самостійну роботу”[6, 191]. Саме неординарність форм діяльності стала причиною раптової реорганізації музею, втрати більшої частини колекції й трагічної загибелі репресованого творця.

Ф.І. Шміт (1877 – 1937) – мистецтвознавець та реформатор музейної справи в Україні. Німець за походженням, він зазнав чимало переслідувань, арештів і врешті-решт був засуджений до розстрілу. Одним із багатьох його починань стало створення в 1920 р. Музею дитячої творчості в Харкові. У книзі “Почему и зачем рисуют дети: Педологический и педагогический очерк” (1925 р.) Ф.Шміт називав своє дітище освітнім середовищем і місцем прояву творчої активності дитини, майстернею й центром з вивчення психології дитячої творчості.

Як бачимо, ідея створення вітчизняних дитячих музеїв зазнала фіаско в 30-х рр. ХХ століття й лише через півстоліття знову стала набувати популярності. Відроджується власний напівзабутий досвід та активно вивчаються глибокі зарубіжні традиції.

Дитячі музеї – це спеціалізований вид науково-педагогічних закладів, у яких усе призначено для самореалізації дитини, задоволення її потреб та інтересів, забезпечення процесу здобуття знань.

М.Ю. Юхневич називає дитячий музей “ігромузеєм” або “музеєм-майстернею” за характерні методи й форми роботи з аудиторією та прийоми експонування [6, 199].

Підкреслимо, що музей з будь-яким змістом колекцій можна вважати дитячим за умови, коли його експонати не просто репрезентуються в стаціонарній експозиції, а безпосередньо включаються в практичну або ігрову діяльність дітей-відвідувачів.

Широкого розповсюдження набули дитячі картинні галереї. Вони вивчають і репрезентують дитячий малюнок, що унаочнює процес формування особистості та її творчого розвитку. Твори юних художників зацікавлюють широке коло глядачів, зокрема дітей та їхніх батьків, учасників та керівників гуртків дитячої творчості, учителів тощо.

Специфічними особливостями дитячих музеїв є:

- “дитяча” орієнтація змісту експозицій, оскільки всі предмети в музеї – макети, моделі, опудала, костюми, “живі експонати” (риби, птахи, звірі), іграшки, книги, картини тощо – для дітей, а часто й про них;
- інтерактивність, яка досягається завдяки адаптації форм, методів і засобів музейної роботи до особливостей дитячої психології, тобто з опорою на чуттєве сприйняття й активність дитини, спрямованість на виявлення ініціативності, індивідуальної і колективної творчості. Діти не лише розглядають експонати, а практично стають учасниками цікавих різноманітних подій, пригод, епізодів.

На нашу думку, повнота й природність дитячого сприйняття в музеї багато в чому залежить від взаємодії з учителем, батьками, музейними працівниками. Тому перед педагогами висувається вимога створення умов, за яких дитина буде максимально пристосованою до музейного середовища. Ідеться про психолого-педагогічну підготовку до відвідування музею, дидактичну інтерпретацію експозиції, цілеспрямоване формування музейної культури.

Далі розглянемо шкільні музеї як освітній феномен. Це колекції пам’яток-джерел історичного, природничого чи суспільного значення, зібрання

матеріалів, цінних у навчально-виховному процесі школи. Вони почали поширюватися наприкінці XIX століття внаслідок таких суспільно-історичних подій: утвердження наочності як принципу дидактики (обґрунтовано К.Д. Ушинським, Н.А. Корфом), розвитку екскурсійної справи й популяризації екскурсії (у т.ч. музейної) як методу навчання. О.У Зеленко високо оцінював дидактичний вплив шкільного музею, який “замінив книги такою масою зорових вражень, що мають значно більшу силу для створення в умах дітей асоціацій з уявленнями і, таким чином, зробив вивчення предметів значно цікавішим, ніж це було при книжному вивченні” [2, 10].

Варто відзначити, що шкільний музей на етапі свого зародження відрізнявся від сучасного. Його правомірно можна було вважати педагогічним, адже він пропонував учителеві предметні засоби навчання і, як вказує А.Н. Гусєв, являв собою зібрання “звичайних предметів, простих приладів і малюнків” [1, 6].

У XX столітті діяльність шкільних музеїв починає розглядатися вітчизняною педагогікою як складова частина загального навчально-виховного процесу школи. Мережа шкільних музеїв вражала своєю чисельністю (тільки в Україні їх було близько двох тисяч). Та згодом, зауважують дослідники Н. Ганнусенко, О. Ляпін, Т. Мацейків, загальна картина шкільної музейної справи затьмарилася негативними явищами [5, 111]. Багато музеїв втратило колишню самобутність, ідейну актуальність і, що найгірше, своє безпосереднє призначення, тобто визначене місце в навчально-виховному процесі. Орієнтація на державні музеї, захоплення зовнішньою, показовою стороною справи, гонитва за масовістю, формальне відображення досягнень керівництва школи призвели до вихолощування змісту музейно-педагогічної діяльності.

Сьогодні, коли система освіти оновлюється, здійснюється орієнтація на гуманістичну модель, увага до шкільних музеїв знову зростає. О. Ванслова, Б. Столяров підкреслюють, що гарний шкільний музей надає школі виняткової індивідуальності, відображає зміст та якість життя шкільного колективу,

створює в ньому особливий мікроклімат. Він розглядається вченими як форма учнівського самоврядування, як засіб підтримки високого професійного рівня вчителя як знавця та наставника.

М.Ю. Юхневич характеризує шкільний музей як осередок дитячої творчості й праці. Автор зауважує, що термін “шкільний” повинен визначати не лише місце розташування, а й специфіку музею. Він потрібен школі не лише як церемоніальна зала, куди запрошують поважних гостей, а як стимул творчої активності дітей, спосіб удосконалення й поглиблення їхньої взаємодії з педагогом, засіб збагачення навчального процесу [6, 157].

Багаторічний досвід шкільних музеїв (за оцінкою З. Огризко, А. Сейненського) доводить, що вони допомагають учителям вирішувати основні завдання професійної діяльності: здійснювати комплексний підхід до виховання учнів, забезпечувати якісний сплав знань та практичних умінь [3, 10].

Н.І. Ганнусенко, О.В. Ляпін, Т.В. Мацейків вказують, що історично склалися три основні типи шкільних музеїв: центри збирання методичного матеріалу, виставки дитячої творчості та краєзнавчі музеї [5].

Нині профільна палітра шкільних музеїв доволі широка, у ній представлені музеї історії школи, міста, села, археологічні, етнографічні, природознавчі, літературні, художні, техніко-економічні та комплексні музеї.

Дослідники І. Дрига, А. Завадьє, Ю. Омельченко, В. Онищук, Є. Рукавіцина, Г. Сарафанникова звертають увагу на те, що в школі, крім власне музеїв, функціонують інші форми музейної комунікації: музейні кімнати, кабінети, куточки, виставки, стенди, майстерні-музеї, шкільні картинні галереї тощо (у музеєзнавчій літературі їх часто називають позамузейними).

Узагальнення досвіду роботи шкільних музеїв показує, що ефективність їхньої діяльності визначають такі умови:

- педагогічна доцільність, тобто практична потреба школи в музейному осередку та його здатність вирішувати важливі освітні проблеми;

- призначення власним творцям, тобто основним користувачам музею – учням та учителям;
- уміло організована спільна музейно-педагогічна діяльність учителя й учнів щодо створення й функціонування музею, яка обов'язково спирається на актив;
- залучення школярів до самостійної пошукової роботи;
- інтеграція в навчально-виховний процес, зв'язок із викладанням конкретних шкільних предметів;
- використання музею для додаткової освіти школярів та об'єднання їх на основі спільних інтересів.

Проведене дослідження доводить, що дитячі та шкільні музеї пройшли тривалий, складний шлях розвитку й зайняли визначене місце серед музеїв педагогічного профілю. Їхня особливість – у специфічному призначенні: адресовані дітям і школярам, вони, насамперед, є засобом візуалізації навчально-виховного процесу та середовищем активної педагогіки.

Подальший розвиток дитячої й шкільної музейної ідеї багато в чому залежить від учителя музейно обізнаного та професійно талановитого. Головною умовою реалізації позитивного музейно-педагогічного впливу, на нашу думку, є організація цілеспрямованої підготовки майбутніх учителів до музейно-педагогічної діяльності.

Література:

1. Гусев А.Н. Школьный музей как учебное пособие при занятиях с детьми в начальной школе. – М.: Изд. Кн. Магаз. Гросман и Кнебель, 1908. – 99 с.
2. Зеленко А.У. Школьный музей. – М.: Работник просвещ., 1927. – 104 с.
3. Огризко З.А., Сейненский А.Е. Организация и деятельность школьных музеев // Школьные музеи: Из опыта работы / Под. ред. В.Н. Столетова и М.П. Кашина. – М.: Просвещение, 1977. – С. 9 – 25.

4. Рашитова Р.С. Детский музей (к истории вопроса) // Музееведение. Воспитание подрастающего поколения в музее: теория, методика, практика. – М., 1989. – С.43 – 51.

5. Шкільні музеї / Н.І. Ганнусенко, О.В. Ляпін, Т.І. Мацейків та ін.: Навч.-метод. посібник. – К.: Радянська школа, 1991. – 111 с.

6. Юхневич М.Ю. Я поведу тебя в музей: Учебн. пособие по музейной педагогике / Рос. ин.-т культурологи. – М., 2001. – 224 с.